

mišljenja i komentari

Zdravo društvo

N. Raos

Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada, Zagreb

Ako hoćete čitati Ericha Fromma, svakako počnite tog popularnog filozofa čitati od njegove knjige *Zdravo društvo*. Davno sam je čitao, no u pameti mi je ostala njegova misao, osnovno pitanje: Može li društvo biti zdravo i bolesno – kao pojedinac? Naravno, da može – kaže Fromm – jer bolesno je društvo ono u kojem su društveni odnosi takvi da stvaraju neurotične osobe i – još gore – neurotične društvene odnose. U raščlanjivanju veze između duševne bolesti (neuroze) i društvenih odnosa možda je najdalje otišao Wilhelm Reich, koji je svojevrsnom sintezom psihoanalize i marksizma objasnjavao, posebice na primjeru Trećeg Rajha, kako i zašto ljudi u diktatorskim sustavima rade protiv svojih klasnih i drugih, posve racionalnih interesa.

Mogu li se na taj način razumjeti i društveni odnosi u znanosti?

Sa zdravim sam se odnosom prema znanosti susreo u Sjedinjenim Državama, na postdoktorskom usavršavanju. Nije se mnogo pričalo o svom poslu, ponajmanje o svojoj biografiji, nego se radilo. Sjećam se kada je jedan stariji kolega stao na dugo i široko (za američka mjerila, naravno) izlagati svoj projekt – kad ga njegov šef prekide: "Nas ne zanima što ste radili i što sada radite – nas zanima što ćete raditi iduće godine!" Sa mnom je radio, također kao postdoktorand, neki Teksašanin koji nikako nije htio priznati da je Meksikanac, mada sam s njime bio na pravoj fiesti na kojoj nije bilo ništa osim meksičkih jela, a svi su nazočni govorili samo španjolski. No dobro, čovjek je bio pekarov sin, a kao momčić ujutro bi, prije škole, razvio kruh da bi noću pomagao ocu u pekari. "Mogao sam nastaviti očev zanat", rekao mi je, "ali kruh pečeš danas kao što si ga pekao jučer – a ja volim u poslu svaki dan vidjeti nešto novo." S ponosom mi je pokazivao članak u lokalnom listu u kojem je pisalo kako se njihov sumještani uzdigao tako visoko da sada radi u ponajboljem američkom institutu. I to bi u pogledu taštine bilo sve.

Nije riječ o jednom čovjeku, dakako. Riječ je o čitavom društvu. Kada čovjek radi posao koji ga ispunja zadovoljstvom, kada jasno vidi djela ruku svojih, kada od svog posla na kraju krajeva može pristojno živjeti – onda nema razloga da ne bude zadovoljan i sa svojim poslom i sa samim sobom. Za vrijeme kratkog boravka u Americi mogao sam se baviti samo svojim poslom, razmišljati samo o tome kako riješiti znanstveni problem, a ne mučiti glavu hoću li imati sve što mi treba za istraživanje, hoću li nekoga naljutiti (pa taj više neće htjeti sa mnom surađivati), misliti o tome što mi kolega radi iza leđa ili pak razbijati glavu time je li me kakav alkoholičar ili neurotičar na zub uzeo.

*Fair is foul, and foul is fair:
Hover through the fog and filthy air.*
(Shakespeare, *Macbeth*)

Kod nas je dakako drugačije, ne zato što smo mi Hrvati divlji narod, nego zato što je u nas znanost bačena na same margine društva. Kriv je tu dobrim dijelom bivši socijalistički sustav, koji je znanost i znanstveni rad pretvorio – unatoč svih deklaracijama – u dekoraciju. Osnovan je uz veliku pompu, Institut "Ruđer Bošković". Bio je institut po namjeni sličan tornju u Kušanovom romanu tog naslova (*Toranj*): u nekom panonskom mjestu svi govore o tornju, a zašto bi toranj trebalo podizati i čemu bi takva velebna građevina trebala služiti nitko ne zna niti želi znati. Danas se zna da se iza Instituta "Ruđer Bošković" krio tajni (i posve nerealni) plan izgradnje jugoslavenske nuklearne bombe, pa u takvim okolnostima znanstvena politika našeg vodećeg instituta, pa i čitave znanstvene zajednice, nije mogla biti drugačija nego dezorijentirana. Imamo, istina, vrsnih znanstvenika, pa i dobrih istraživačkih grupa, ali što to vrijedi kad znanstvenim istraživanjima nedostaje prava svrha. A kad se radi bez svrhe, bez određenog cilja, onda rad prestaje biti radom. Postaje tek neka vrsta hobija ili – za neurotične osobe – način izivljavanja neurotičnih, nesvjesnih poriva: kompenzacija za roditeljsku ljubav, način zatumljivanja kompleksa niže vrijednosti, nadomjestak za obitelj...

Dakako, takvo stanje stvari ostaje skriveno. Neurotična osoba uvijek nalazi razumsko opravdanje za svoje postupke (racionalizacija). I dok je u svakodnevnom životu lako pronaći prave razloge neurotičnog ponašanja (primjerice strah od smrti u staračkoj škrtosti), činjenica da su znanstvenici većinom vrlo inteligentni i obrazovani ljudi, čini njihove racionalizacije vrlo uvjerljivima, posebice za ljude čije je znanje o psihoanalizi na razini "psihoanaliza-Freud-seks". Stoga nije lako dokučiti u čemu leži motivacija i prava svrha mnogobrojnih rasprava koje se vode u našem društvu o vrednovanju znanstvenog rada, znanstvenom nazivlju i sličnim temama. Simptomatično je svakako što se velika važnost daje sitnicama, dok se važni problemi guraju pod tepih: dok se, primjerice, troše stotine riječi da bi se raspravilo treba li pisati "cian" ili "cijan", na urudžbiranu prijavu o eklatantnom kršenju zakona i propisa ne možeš od naših vajnih fakulteta dobiti ni pismeni odgovor!

Sve to dakako ukazuje na podsvesne, neurotične motive koje vode našu znanost. Jer u bolesnom društvu na vrhu društvene piramide stoje bolesni ljudi. A zdravima preostaje ili da (pametno) šute ili da odu u zdraviju radnu sredinu. Ošla Mara priko oceana...